

ként és a felsőfokú oktatásban foglalkozók nemzetközi összefogását jelölte céljául, vagyis tekintetbe vette az 1920-as években még kizárólagosan nemzeti indokolású fogalom lényeges változását.

A legfiatalabb hungarológiai intézmény, a Magyarságkutató Csoport a nemzet-nemzetiség-diaszpóra tematikát illesztette kutatási programja középpontjába, s ez, akár a Filológiai Társaság célja, arról tanúskodik, hogy a magyarságtudomány fogalmából kiveszett a szellemtörténeti ihletődés.

Hiba volna tagadni, hogy a végső soron a romantikának köszönhető kérdés, miben áll a nemzeti jelleg, másként fogalmazva: miben mutatkoznak meg egy nyelvvel meghatározott civilizáció és kultúra egyedi sajátosságai, melyek éppen megismételhetetlenségük miatt az egész emberiség számára értéket képviselnek, megnyugtatóan nincs megválaszolva. Úgy tűnik föl, az újabb hungarológiai kezdeményezések óvakodnak vállalni ezt a kérdéskört, ha nem is tagadják meglétét. Kétségtelen, hogy az 1930-as évek hungarológiai teóriáit a gyakorlat nem igazolta, sőt ellentmondások mutatkoztak az elméletek és a megvalósult intézményes munka között. A frissebb kezdeményezések viszont következetesen elhúzódnak attól, hogy irányító elméletekre hivatkozzanak. Mintha arra a 30-as évek végén kialakult álláspontra helyezkednének, hogy a hungarológia mint olyan, önálló diszciplína értelmében nem létezik, csupán összefoglaló és szorosabb együttműködésre serkentő elnevezés egy eredeti nyelv és kultúra jelenének és történetének kutatására. A gondolat magva évtizedeken át nem változott: a magyar múlt és művelődés, a magyar etnikum és környezetének viszonya vizsgálatát több tudományszak együttműködésével eredményesebb folytatni, mint széttagoltan. Egy valami még vitathatatlan: igazán jó, tartós eredmények pedig akkor születnek, ha a magyarságtudományba sorolt részágazatok gondolati megalapozottsága szakonként jó és korszerű. Akkor várható, hogy a sajátosság kérdéseire is termékeny válaszok születnek.

(*A hungarológia változásai és változatai* című, az Alföld 1986/10. számában megjelent tanulmány rövidített változata.)

Juhász Gyula

A hungarológia fogalmának és tárgykörének értelmezése

Amikor kiejtjük azt a szót, hogy „hungarológia”, első pillanatban mindenki számára nyilvánvalónak tűnik, mit értünk alatta. Azonban, ha egy kicsit alaposabban foglalkozunk vele, hamar elbizonytalanodunk. S hogy erre az elbizonytalanodásra okunk van, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Filológiai Társaság végrehajtó bizottsága a hungarológia fogalmának és tárgykörének értelmezését napirendre tűzte.

Ma a hungarológia fogalmának sokféle megközelítése van. Nemzetközi aspektusból nézve sokak számára természetes, ha azt mondjuk: hungarológia a különböző tudományágaknak a magyarsággal, Magyarországgal foglalkozó része. Még pontosabban: a világ különböző országaiban a magyarsággal, Magyarországgal foglalkozó tudósokat

nevezhetjük hungarológusoknak, bármilyen tudományágról legyen is szó. Mások viszont azon a véleményen vannak, hogy a „hungarológiának” mint fogalomnak a használat a fenti értelemben is tudománytalan, éppen mert Magyarországgal, a magyarsággal tudományágak egész sora foglalkozik, vagyis tárgya tudományágaknak. A fogalom használata azt jelentené, hogy a hungarológia önálló tudományágként létezne, mint a biológia stb.

Ezt a megközelítést támasztja alá, ha hazai nézőpontból, hogy úgy mondjam, belülről vizsgáljuk a témát. Nem hiszem, hogy akadna akár csak egy is a jelentős tudós kollégáink közül – legyen az irodalomtörténész, néprajzos, nyelvész, történész –, aki magát hungarológusnak tekintené és ne saját tudományága művelőjének.

Történeti oldalról is közelíthetünk a témához, hiszen a „magyarságtudomány” nem csak mint fogalom született meg a két világháború között, de ezen a néven 1940-től a Pázmány Péter Tudományegyetemen intézet is működött, mint *keretintézet*, amely maga is szembekerült a dilemmával, mit értenek alatta. A „Magyarságtudomány” című folyóirat új, már ehhez az intézethez kapcsolódó folyamában olvashatjuk: Magyarságtudomány alatt nem egy önálló tudományágot kell érteni, hanem a különböző tudományágakon belül sajátos, magyar nézőpontot. Az intézetnek, mint keretintézetnek célja az ilyen jellegű kutatások támogatása volt. A „sajátos magyar nézőpont” tudományos szempontból eléggé bizonytalan dolog. Mindenesetre, ha azokat a kiadványokat nézzük, amelyek ennek az intézetnek a közreműködésével jelentek meg, nem csak azt állapíthatjuk meg, hogy magas színvonalú tudományos, vagy tudománynépszerűsítő műveket tett közzé (akár Szabó István remek történeti munkáját, *A magyarság életrajzát* nézzük, akár az *Úr és paraszt a magyar élet egységében* című kötetet vagy a Ligeti Lajos által szerkesztett – a nemrég reprint kiadásban is megjelent – östörténetet), hanem azt is, hogy munkálkodásának fókuszába a bátor, ámde reménytelennek látszó küzdelem került a dilettantizmus áradatával szemben.

Reménytelennek mondtam ezt a tudományos küzdelmet, mert nemcsak abban a közegben, a háború éveiben volt az, amikor a fölbomlás állapotában levő hatalmi, politikai és széthulló társadalmi viszonyok között elképesztő méreteket öltött a dilettantizmus, hanem azért is, mert ezen bizonyos értelemben a mai napig nem jutottunk túl.

A második világháború után, gyökeresen megváltozott helyzetben merült fel megint a „magyarságtudomány” problémája. S itt nem csak a háború, s főleg az utolsó esztendő következményeire, a politikai változásokra gondolok, az ország szellemi állapotára, amelyben Bibó István megírta tanulmányát *A magyarságtudomány problémája* címmel, amelynek következtetésével sok szempontból ma is egyet lehet érteni.

„Minden magyarságtudományi gondolatmenetnek, s minden magyarságtudományi vállalkozásnak a legfőbb feladata – írta –, hogy a hagyományos magyarságtudományi kérdésfeltevésnek tévútjaitól megőrizze magát. A magyarságtudományi probléma új felvetésének egyetlen értelme lehet: felfedni minden részletében a tévutak gyökerét és minden egyes kérdéscsoport számára kijelölni a tiszta, mellékszempontoktól nem terhelt további tudományos munka útját.

a.) Ennek során a kérdés egyik oldala a történeti magyar kultúrának, különösen pedig a magyar paraszti népkultúrának, mint történetileg zárt, többé már nem termelő, de eddigi műveiben valóban jellegzetes és szűkösségében mélyen harmonikus kultúralapotnak az alkotásaival való foglalkozás. Ez tudományos és esztétikai feladat, s

fontos tudnunk, hogy e kutatások eredményei jelentősek lehetnek, de nem szükségképpen jelentősek a magyar kultúra regenerálódása számára.

- b.) A másik szempont a magyar történeti fejlődésnek, s benne a paraszti állapotnak, mint történeti-társadalmi állapotnak a történettudományok és társadalomtudományok síkján való feltárása, beleértve a paraszti népkultúra történelmi-társadalmi alapjának s jelenlegi bomlásának a feltárását. Ez is tudományos feladat, de ez már olyan ténybeli eredményeket hoz felszínre, melyeknek megismerése és világos értékelése a nemzeti közösséggel kapcsolatos tennivalók, vagyis a politika számára is tanulságos és irányadó.
- c.) A harmadik szempont végül a magyarságnak, s benne a magyar parasztságnak, mint mozgásba lendült közös vállalkozásnak a megújulása, kibontakozása számára az utat és a programot megtalálni minden téren, így kulturális téren is. Ez már nem tudományos, hanem politikai, kultúrpolitikai feladat, s ennek során kell eldönteni, hogy a történeti magyar kultúra, s a magyar paraszti népkultúra mely alkotásai és megnyilvánulási formái alkalmasak arra, hogy az iskolai és tömegnevelés eszközévé, a magyar ifjúság és magyar tömegek kialakuló egyetemes kultúrájának a közkincsévé váljanak.”

Arra is gondolok, hogy a háború után tudományos életünk szervezeti keretei gyökeresen megváltoztak. Újjáalakultak a háború alatt létrejött kutatóintézetek, majd megalakultak a nagy akadémiai intézetek. Ebben a megváltozott helyzetben egy idő után nemcsak az újkeletű torzulások jelentkeztek, hanem fehér foltok, lefedetlen területek is támadtak.

Ezek közül a legfontosabb, a legfájóbb, a legégetőbb a határainkon kívül élő, a magyarság egyharmadát kitevő népesség figyelmen kívül hagyása volt, közülük is elsősorban azon milliiónak, akiken a „határok léptek túl”, mint ahogy Imre Samu megfogalmazta. Ezeknek a fehér foltoknak a felszámolására egészen az utóbbi évekig tulajdonképpen csak egyéni törekvések voltak a különböző tudományágakban. (Ez alól leginkább az irodalomtudomány volt a kivétel.) A külföldön élő magyarsággal való foglalkozás iránti társadalmi igény ugyanakkor egyre erőteljesebben merült fel.

Ezek voltak az előzményei a Magyarságkutató Csoport létrejöttének 1985. októberében. A kutatócsoport megbízatása alapítói rendelete szerint nemcsak: „a határainkon kívül élő magyarság társadalmi, kulturális viszonyainak átfogó (komplex) kutatása”, hanem „a hungarológiai és a nemzetiségi kutatással foglalkozó intézmények tevékenységének segítése” is.

S itt térhetünk vissza a hungarológia fogalmi és tartalmi kérdéseire. Mint látható, a Magyarságkutató Csoport alapítói okirata a hungarológiának ad egyfajta értelmezést. S ez pedig a magyar kultúra és tudomány közvetítése kifelé, a nagyvilág felé. A hungarológia ebben az értelemben került be abba a programba, amely az ú.n. TS-4/5 Magyarságkutatás című kutatási programként létezik. Ez a következő kutatási területeket jelöli meg:

A hungarológiai ismeretek terjesztésében érintett országok oktatási rendszerének, kulturális hagyományainak, nemzetiségi jellemzőinek a hungarológia jelenlegi gyakorlatának vizsgálata alapján a hungarológia országokra lebontott fejlesztési programjának kidolgozása.

A hungarológiai oktatás tantervi rendszerváltozatainak összehasonlító elemzése.

A magyar, mint idegen nyelv külföldi egyetemi oktatásának módszertani alapkérdései.

A magyar irodalom (kultúra, művelődéstörténet) külföldi egyetemi oktatásának tartalmi és módszertani kérdései.

Az ú.n. kemény társadalomtudományok (szociológia, jog, demográfia, statisztika, közgazdaságtan, gazdaságföldrajz) helye, szerepe a hungarológiai oktatásban; oktatásuk tartalmi, módszertani kérdései. A magyar történelem kérdései a külföldi felsőoktatásban.

Akár mennyit vitatkozunk is a hungarológia fogalmán és tartalmi kérdésein, az tény, hogy sokirányú munka folyik – s nem eredménytelenül – idehaza és külföldön egyaránt. S ami nagyon fontos: kezdenek megszűnni a politikai félelmekből, a múlt rossz emlékeiből, s hozzáteszem, a nem egyszer kicsinyes féltékenykedésekből fakadó korlátok, akadályok.

A félelmek alatt értem azt is, hogy például a magyar történelem, és következésként a magyar történettudomány korábbi kiszorultsága a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságból, ilyen elemeken is alapult. Ma ezen már túl vagyunk, s az *Erdély története* körüli vihar kapcsán azt is látjuk újra, hogy a világban való hírünk szempontjából milyen roppant jelentősége van a történelemnek, a magyar történettudomány jelenlétének, művekkel, előadásokkal, vitákkal a hungarológiai fórumokon is: a külföldi magyar intézetekben, hungarológiai tanszékeken, intézetekben.

Megint szinte az utolsó pillanatban vagyunk, de talán nem keseregni kell ezen, hanem annál aktívabban munkálkodni, hogy a magyar kultúra, a magyar tudomány eredményeit segítsük – amennyire lehet – megismertetni a világgal.

Rákos Péter

Hungarológia: a dolog és a szó

Felszólalásom címe semmilyen vonatkozásban sem utal Michel Foucault francia filozófus hasonló alcímű könyvére; azért választottam, mert tömörnek és kifejezőnek érzem. Valóban: most, amikor többfelől elindított kezdeményezések nyomán többé-kevésbé valamennyien ráeszméltünk, hogy a hungarológiával kapcsolatosan tisztánvialóink vannak, az egyik legsürgősebb teendőt éppen a szó és a dolog kölcsönös viszonyának megvilágításában látom. Nyilvánvaló, hogy a kettőt nem lehet szétválasztani, s éppoly nyilvánvaló, hogy össze sem szabad keverni.

Mivel a tisztázásnak ezzel a szándékával a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság talaján értekezünk, nem árt röviden felidézelnünk, mi köze van a Társaságnak a hungarológiához. A kérdés módszertanilag nem mondvacsinált, a válasz látszólag egyszerű. Jóllehet a Társaság hivatalos elnevezéseinek egyik változata sem tartalmazza a „hungarológia” kifejezést, az alapszabályokban, az általános programban szerepel. (Ott, mint „hungarológiai tudományok.”) A két kongresszust, melyek szervezésében a Társaság kezdeményező szerepet (s annál jóval többet is) vállalt, hungarológiai kongresszusként rendezték meg. A Társaság magyar nyelvű kiadványai: a Hungarológiai Értesítő, a Hun-